

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

THE LEGAL ADJUSTING OF PASSING OF MILITARY SERVICE IS IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE IN A SPECIAL PERIOD

Куртмоллаєв А.Е.,
старший лейтенант юстиції, слухач кафедри фінансів і права
Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кушнір М.В.,
полковник юстиції, начальник
Управління правового забезпечення Генерального штабу –
начальник юридичної служби Збройних Сил України

Коропатнік І.М.,
д.ю.н., доцент,
професор кафедри правового забезпечення
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто актуальні питання щодо правового регулювання проходження військової служби у Збройних Силах України в особливий період. Розглянуто сучасний стан нормативно-правових актів, які регулюють проходження військової служби у Збройних Силах України в особливий період. Запропоновано шляхи їх вдосконалення.

Ключові слова: військова служба, особливий період, мобілізація.

В статье рассмотрены актуальные вопросы правового регулирования прохождения военной службы в Вооруженных Силах Украины в особый период. Рассмотрено современное состояние нормативно-правовых актов, регулирующих прохождение военной службы в Вооруженных Силах Украины в особый период. Предложены пути их совершенствования.

Ключевые слова: военная служба, особый период, мобилизация.

The article deals with topical issues of legal regulation of military service in the Armed Forces of Ukraine during the special period. The present state of normative – legal acts regulating military service in the Armed Forces of Ukraine during the special period. The ways of improvement.

Key words: military service, special period, mobilization.

Анексія АРК з боку Російської Федерації, військові протистояння України в Донецькій і Луганській областях ось уже більше трьох років є головною проблемою не лише нашого соціуму, воно (протистояння) стало однією з «топ-тем» міжнародного політикуму. Не застосовуючи терміна «війна», вітчизняна політична еліта забезпечує собі, перш за все, можливість отримувати фінансову допомогу від різноманітних міжнародних організацій, у т. ч. МВФ і Світового банку та подібних організацій ЄС. У вітчизняному політичному дискурсі найчастіше застосовують назву «АТО» (введено в дію рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 р. «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»). Натомість в обговоренні проблем, так чи інакше дотичних до подій на Сході України, серед громадського загалу майже безальтернативно говорять про «війну». Такі різночитання спричинили велику кількість обговорень і коментарів: від експертів, волонтерів до безпосередніх учасників бойових дій їхніх родичів.

Величезний резонанс у суспільстві викликало також поняття «особливий період». Згідно чинного законодавства, особливий період – це період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [2].

Актуальність статті обумовлена тим, що Україна вживає певних, але не завжди оптимізованих заходів щодо забезпечення, у першу чергу, воєнної безпеки шляхом впровадження, зокрема і відповідних видів військової служби в системі не тільки окремих військових формувань, утво-

рених відповідно до закону, але і Воєнної організації, а також Сектору безпеки і оборони держави. Але ефективність проходження військової служби саме у Збройних Силах України є найбільш актуальною проблемою з огляду на те, що саме оборона, захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості України відповідно до ч. 2 ст. 17 Конституції України покладені виключно на Збройні Сили України [1].

Дана ситуація в країні виявила всю непрактичність діючої системи та майже відсутність матеріального фінансування Збройних Сил України, що призводить до значних втрат особового складу під час ведення бойових дій, особливо, коли мова йде про новий тип так званої гібридної війни. Тому необхідно в найкоротші строки провести реформування існуючого законодавства із врахуванням практики застосування збройних сил в АТО та в особливий період, проаналізувати та упорядкувати величезну кількість неузгоджених нормативних актів законодавчих і виконавчих органів влади.

Збройні Сили України серед інших військових формувань та правоохоронних органів із спеціальним статусом, в яких громадяни України проходять військову службу, посідають особливе місце у механізмі забезпечення національної безпеки України.

Від стабільної якості та високої ефективності правового забезпечення проходження військової служби істотно залежить боєздатність відповідних підрозділів, військових частин, з'єднань, видів та в цілому Збройних Сил України, а, отже, і стан воєнної безпеки держави, рівень підтримання в цілому соціальної стабільності в суспільстві.

Основний закон нашої держави – Конституція України визначив, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [1].

Державний інститут захисту Вітчизни реалізується відповідними правовими засобами, встановленими державою, оскільки захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави. Одним із таких інститутів є інститут військової служби як особливий вид державної служби.

Розв'язання зазначених проблем є важливою справою побудови правової, демократичної, соціальної держави та впровадження в різні сфери життєдіяльності суспільства (зокрема, військової) принципу верховенства права.

Проблемою Міністерства оборони України та Збройних Сил України займалися такі науковці: С. Полторак, І. Руснак, В. Ваганов, О. Гончаренко, В. Горбулін, О. Кузьмук, Б. Андрусюк, В. Богданович, В. Костецький, В. Лішавський, Т. Стукалін, О. Покотило, В. Бойко, О. Устищенко, О. Кривенко, Ю. Шемшученко та ін.

Обрана тема тісно пов'язана з науковими поглядами вищезазначених вчених і є вкрай необхідною для удосконалення військового законодавства та військового права для позбавлення формалізму у порядку належного реформування Збройних Сил України й підвищення рівня обороноздатності нашої Держави.

Метою статті є формулювання пропозицій щодо удосконалення військового законодавства і військового права, створення умов належного реформування Збройних Сил України, підвищення рівня обороноздатності України, зняття напруги у суспільстві щодо різного розуміння понять «АТО», «особливий період» та «гібридна війна».

Виходячи з викладеного вище та відповідно до ч. 2 ст. 17 Конституції України, оборона, захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України покладені виключно на Збройні Сили України [1]. А, згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», захист та оборона своєї Вітчизни є конституційним обов'язком кожного громадянина України [4]. До основної форми виконання цього обов'язку віднесено військову службу. Але станом на сьогодні загальноприйнятого визначення поняття «військова служба» в науковій юридичній літературі немає. Найчастіше трапляються такі: військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності (Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу») [4]. На думку Ю. Шемшученко, військова служба – це особливий вид державної служби, почесний обов'язок кожного громадянина України, пов'язаний з виконанням загального військового обов'язку і служби на конкурсно-контрактній основі у Збройних Силах України та інших військах, утворених відповідно до чинного законодавства. Регулюється Конституцією України (ст. 65) та Законом України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» [11, с. 458-459]. Дані поняття містять різні за значенням загальні ознаки: в одному випадку – це «почесний обов'язок кожного громадянина», у другому – це «професійна діяльність». Тим самим різні сторони цього виду діяльності громадян змішуються. Т. Кузьмо зазначає, що військова служба – це складне соціальне явище, розкриття змісту якого потребує комплексного підходу. Вона прямо пов'язана із національною безпекою та її складовою частиною – обороною, а опосередковано – з політикою, економікою, міжнародними відносинами та іншими сферами діяльності держави [12, с. 7]. Для того, щоб розглянути правове регулювання проходження військової служби у Збройних Силах України в особливий період, необхідно зазначити, що, відповідно до ч. 20 ст. 106 Конституції України, Президент приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введен-

ня воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України. Стаття 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначає, що мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано [10]. Після Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» від 17 березня 2014 р. № 303/2014, який затверджений Законом України від 17 березня 2014 р. № 1126-VII, в Україні настав особливий період. Стаття 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» дає таке поняття особливого періоду: це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [10]. Із тлумачень поняття особливого періоду стає зрозуміло, що умови проходження військової служби військовослужбовцями в особливий період дещо відрізняються від звичайних умов проходження військової служби. Пункт 1 Положення «Про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», затвердженого Указом Президента України (далі – Положення), визначає порядок проходження громадянами України (далі – громадяни) військової служби у Збройних Силах України та регулює питання, пов'язані з проходженням такої служби під час виконання громадянами військового обов'язку в запасі, та п. 251 Положення прямо зазначає, що в особливий період військовослужбовці проходять військову службу, резервісти призиваються на військову службу, а військовозобов'язані виконують військовий обов'язок у запасі в порядку, передбаченому цим Положенням та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють порядок проходження військової служби в особливий період. У зв'язку із цим, ми можемо зазначити, що одним із основних нормативно-правових актів, який регулює саме проходження військової служби в особливий період, є Положення [3]. У п. 252 Положення передбачені відмінності, що настають після оголошення мобілізації і настання особливого періоду: військовослужбовці Збройних Сил України звільненню не підлягають та продовжують проходити військову службу понад встановлені строки на період до оголошення демобілізації, крім випадків, визначених ч. 8 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Накази про звільнення з військової служби військовослужбовців, не виключених зі списків особового складу військових частин, підлягають скасуванням, крім наказів про звільнення у відставку військовослужбовців, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби з виключенням з військового обліку, та в запас за підставами, що відповідають підставам звільнення, визначеним ч. 8 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Саме на підставі пп. 2 п. 252 Положення, визначення поняття «особливий період» та «мобілізація», викладених вище, виникає багато спорів щодо проходження військо-

вої служби в особливий період після закінчення контракту військовослужбовців. Неодноразово військовослужбовці зверталися з позовами до суду на предмет розірвання контракту про проходження військової служби у Збройних Силах України та звільнення від проходження служби у Збройних Силах України із займаної посади, мотивуючи це тим, що особливий період в країні відсутній. У відповіді тимчасово виконуючого обов'язки начальника Головного управління оборонного та мобілізаційного планування Генерального штабу Збройних Сил України генерал-майора Талалая В. Д. від 01 жовтня 2015 р. № 322/2/8417 повідомляється, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про часткову мобілізацію» від 17 березня 2014 р. № 303/2014 в Україні настав особливий період. Скасування особливого періоду буде здійснено окремим Указом Президента України «Про демобілізацію» після стабілізації обстановки на Сході України. Враховуючи зазначене, на даний час в Україні діє особливий період [5]. Варто звернутись до судової практики з вирішення спорів про наявність чи відсутність особливого періоду. Ухвалою Київського апеляційного адміністративного суду по справі № 825/139/16 від 23 березня 2016 р. [9] колегією суддів зазначено таке: «Стосовно доводів апелюнта щодо закінчення періоду мобілізації та того, що особливий період є наслідком оголошення мобілізації та не може існувати сам по собі за межами дії мобілізації, то колегія суддів критично оцінює такі доводи, з огляду на таке. Приписами ст. 1 Закону України № 3543-XII «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» передбачено, що особливий період продовжується з моменту оголошення рішення про мобілізацію та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Мобілізацією є комплекс заходів, здійснюваних, серед іншого, з метою переведення Збройних Сил України на організацію і штати воєнного часу. Отже, закінчення періоду мобілізації не є самостійною підставою для припинення особливого періоду».

Таким чином, можемо дійти висновку, що в Україні продовжується особливий період і він завершиться з виданням Указу Президента України «Про демобілізацію» і закінчення періоду мобілізації не є самостійною підста-

вою для припинення особливого періоду. Нормативно-правова база в особливий період потребує доопрацювання у вигляді постійного удосконалення військового законодавства і військового права з врахуванням практики застосування Збройних Сил України в АТО.

Пропонується:

– передбачити окремим розділом в Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» особливості прийняття, проходження та звільнення з військової служби в особливий період, узгодивши окремі норми цього Закону із нормами Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (зокрема, в частині надання відстрочки від призову);

– внести до Законів України «Про військовий обов'язок і військову службу» та «Про Збройні Сили України» ряд змін, пов'язаних із запровадженням можливості вступу на військову службу за контрактом і її проходження іноземцями та особами без громадянства на посадах рядового – старшинського складу у Збройних Силах України та інших військових формуваннях (відповідний Законопроект № 2389 від 17 березня 2015 р. вже прийнято в першому читанні);

– внести зміни до Закону України «Про мобілізацію та мобілізаційну підготовку», запровадивши нову підставу відстрочки від мобілізації – сплату спеціального збору за відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації (Законопроект № 2251 від 27 лютого 2015 р.). Скориставшись такою підставою відстрочки, особи, які не принесли б значної користі в бою, зможуть легально (без використання нині діючих корупційних схем) сплатити визначену за формулою суму і бути звільнені від мобілізації;

– внести відповідні зміни до Законів України «Про військовий обов'язок і військову службу» та «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» в частині поширення соціального захисту на військовослужбовців, прийнятих на військову службу за контрактом на строк до закінчення особливого періоду або оголошення демобілізації, передбачений законодавством для військовослужбовців, призваних на військову службу під час мобілізації та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про оборону України : Закон України від 06 грудня 1991 року № 1932-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 106.
3. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008/print1458027752494858>.
4. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385.
5. Щодо особливого періоду : Лист тимчасово виконуючого обов'язки начальника Головного управління оборонного та мобілізаційного планування Генерального штабу Збройних Сил України генерал-майора Талалая В. Д. від 01 жовтня 2015 року № 322/2/8417 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS25635.html.
6. Про Збройні Сили України : Закон України від 06 грудня 1991 року № 1934-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 108.
7. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19 червня 2003 року № 975-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 46. – Ст. 366.
8. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 190.
9. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду по справі від 23 березня 2016 року № 825/139/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56674621>.
10. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 44. – Ст. 416.
11. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія / Ю. С. Шемшученко. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. – Т.1. – С. 458–459.
12. Кузьо Т. Національна безпека України / Т. Кузьо. – К. : Наукова думка, 1994. – С. 7.